

Müasir dövrün təhsili özünün idraki xarakteri ilə gənc nəslin şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycan cəmiyyətinin tələb və ehtiyaclarına uyğun, son illərdə nəticəyönümlü, yəni, təhsil sistemində əldə olunması nəzərdə tutulan təlim nailiyyətlərinin nəticələr formasında qabaqcadan müəyyən edilməsi və müvafiq nəticələrdən ibarət şəxsiyyətyönümlü təhsil sisteminin yaradılması sahəsində xeyli işlər görülmüşdür. Təhsil islahatı yeni texnologiyalara, hər şeydən öncə şəxsiyyətyönümlü və inkişafetdirici təlimə keçidi nəzərdə tutur. Şagirdin əsas bacarıqlarının üzə çıxarılması və inkişaf etdirilməsi təhsil sisteminin başlıca xəttinə çevrilir. Ona görə də şagirdlərdə təşəbbüskarlıq, məsuliyyət və sərbəstlik hissinin formalaşmasına istiqamətlənmiş təlim prosesinin lap əvvəldən başlıca prioritet kimi üstünlük təşkil etməlidir. Şəxsiyyətyönümlü təlimin qarşısında duran vəzifələrdən biri də təlim prosesində şagirdin şəxsiyyətinin öyrənilməsidir. Şəxsiyyətyönümlü təlim elə təlim növünü nəzərdə tutur ki, bu təlim forması şagirdin psixoloji statusu, onun meyil və maraqları ilə ziddiyyət təşkil etmir. Şəxsiyyətyönümlü təlimin məqsədi şagirdin şəxsi keyfiyyətlərinin, onun idraki fəallığının üzə çıxarılması üçün uyğun şəraitin yaradılmasıdır. Müasir yanaşmalara görə, təhsilin nəticələri təkcə öyrənmənin təhsilini başa vurduqda yiyələndiyi bilik və bacarıqların səviyyəsi deyil, həm də onun dünyaya, cəmiyyətin inkişafına baxışını və münasibətlərini göstərən müəyyən şəxsi keyfiyyətlərdir. Təhsildə keyfiyyətə öyrənmələrə verilən bilik, bacarıq və vərdişlərin müvafiq dövlət standartlarına və cəmiyyətin tələbatına hansı səviyyədə uyğunluğunu müəyyənləşdirən və inkişafa xidmət edən başlıca meyar kimi baxmaq lazımdır. Şəxsiyyətyönümlü təhsilin əsas məqsədi şəxsiyyət formalaşdırmaq yox, şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafı üçün şərait yaratmaqdır.

Hazırda müəllimlərdə hansı yeni peşəkar səriştəliliyin formalaşdırılması tələb olunur. Bu halda müəllimlər aşağıdakı suallara cavab verməyi bacarmalı və müəyyən etməlidirlər ki, onlar uşaqları “necə öyrətməli?”, onlarda “nəyi formalaşdırmaq?” və “nəyi və necə qiymətləndirməlidirlər?”

Qeyd olunan suallardan birincisi, əsasən təlim texnologiyaları ilə bağlıdır. Tətbiq olunan yeni standartlar qoyulan suala birmənalı cavab verərək, təlim prosesinə mədəni-tarixi və sistemli-fəaliyyət yanaşmasının tətbiqini irəli sürür və təlimin özünü fəaliyyətlə bağlı şəxsi – səmərəli yanaşma ilə əlaqəli texnologiyalardan istifadə edərək qurmağı tələb edir. İKT pedaqoji prosesin təşkili üsulu kimi deyil, başlıca olaraq təlimin vasitəsi rolunu oynayır. Təlim prosesinə yeni texnologiyaların tətbiqi məsələsi, hər şeydən əvvəl, praktiki bacarıqlarla bağlı məsələ olduğundan, öyrəndənlərdə texnoloji səriştəlilik məsələsi ön plana çəkilməli və onun formalaşdırılması üzərində fəaliyyət gücləndirilməlidir. Yəni, öyrədən baxılan texnologiyaların nəzəri əsaslarını bilməkdən başqa, onu öz pedaqoji praktikasına tətbiq etməyi bacarmalıdır. Onu da bilmək lazımdır ki, təlim texnologiyasının seçilməsi problemi bir dəfə ilə həll edilə bilməz. Müəllimin texnoloji səriştəliliyi, məhz ondan ibarətdir ki, hər bir halda tələb olunan texnologiyaları effektiv istifadə etmək üçün təlim prosesini bütövlükdə təhlil edib, onun yenidən səmərəli qurulmasını yollarını müəyyən etməyi bacarmalıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, bunun üçün müəllimlərdə texnoloji səriştəliliyin aşağıdakı formalaşma mexanizmlərinə üstünlük verilməlidir:

- * müxtəlif texnologiyaların məzmunu və tətbiqi ilə bağlı pedaqoji və metodiki ədəbiyyatla sərbəst tanış olmaları;
- * müxtəlif səviyyəli metodiki seminarlar və elmi-praktik konfranslarda və təcrübə mübadiləsində iştirak etməli;
- * internet forumlarda həmkarları ilə ünsiyyət və qarşılıqlı münasibət qurmalı;
- * ixtisasın artırılması kurslarında (o cümlədən distant təlimlə bağlı) iştirak etməli və s.

Bu halda başlıca məsələ müəllim, pedaqoji fəaliyyətində dəyişikliklərin aparılmasını və daima pedaqoji qarşılıqlı təsirlərin təşkilinin effektiv yollarının axtarılmasını başa düşməkdir.

Yeni standartlar təhsilalanlarda əsas səriştəlilik kimi şəxsi, sosial, idraki (dərk etmə) və kommunikativlik bacarıqlarının formalaşdırılmasını təmin edir. Bu halda, başa düşmək lazımdır ki, təhsilalanlarda qeyd olunan səriştəliliyi yalnız o müəllimlər formalaşdırma bilirlər ki, onların özlərində belə kompetensiyalar tam formalaşmış olsun.

Yeni təhsil standartlarının əsas xüsusiyyətlərindən biri də universal tədris fəaliyyətinin (UTF) formalaşmasını təmin etməsidir. Bu anlayışın ümumpedaqoji və psixoloji mənası ümumtəhsilin dövlət standartlarında öz əksini tapmışdır. UTF-də dörd qrup fəaliyyət – şəxsi,

Pedagoji təhsildə

yeni peşəkar səriştəliliyin və fəaliyyət növlərinin formalaşdırılması

Zülfiyyə VƏLİYEVƏ,
ADPU ETM-nin elmi işçisi,
Əməkdar müəllim

idraki, tənzimləyici (nizamlayıcı) və kommunikativ bir-birindən fərqləndirilir. Öyrəndənlərdə göstərilən fəaliyyətlərin formalaşdırılması təhsil müəssisələrinin ümumpedaqoji məsələsi hesab edilir. Belə fəaliyyətlər hər bir dərstdə, dərscəndən fəaliyyətlərdə formalaşdırıla bilər və formalaşdırılmalıdır.

Şəxsi UTF özündə həyati, fərdi və peşəkar özünüdərin, sağlam düşüncə və mənəvi-etik qiymətləndirməni, sosial rollara orientasiyanı və şəxsiyyətlərə münasibətləri, tənzimləyici universal tədris fəaliyyəti isə özündə tədris-təlim fəaliyyətinin təşkili, məqsədmüvafiqliyi, planlaşdırmanı, proqnozlaşdırmanı, nəzarəti, korreksiyası və qiymətləndirməni birləşdirir.

İdraki universal tədris fəaliyyəti içərisində ümumtədris, eyni zamanda məntiqi və problemin qoyuluşu və həlli ilə bağlı fəaliyyətlər əsas yer tutur. Kommunikativ universal tədris fəaliyyətinə, birgə fəaliyyət zamanı və ya informasiya mübadiləsində əməkdaşlarla ünsiyyət, müəllimi və yaşlıları ilə tədris əməkdaşlığının planlaşdırılması və təşkili, mənəvi-etik və psixoloji prinsiplər əsasında şəxsi fəaliyyətin tənzimlənməsini daxil etmək olar.

Müasir öyrəndənlərdə hansı peşəkar səriştəlilik formalaşdırılmalıdır ki, fəaliyyət prosesində səriştəli-səmərəli və təhsilalanlarda effek-

tiv tədris fəaliyyətinə keçid təmin olunsun. Başqa sözlə, onda layihə-konstruktivliklə bağlı səriştəliliyi formalaşdırmaq mümkün olsun.

Bütün bunlarla yanaşı əsas məsələ müəllimin şüurunda yeni standartların tələbləri əsasında pedaqoji məsələlərin qoyulmasında və tətbiqində müasir tələblərə cavab verən dəyişikliklər getməlidir. Öyrənmə “bilik vermək” əsas məqsəd deyildir, eyni zamanda bu bilikləri “təkrar danışmaq” öyrənmənin başlıca müvəffəqiyyəti sayıla bilməz. Ona görə də məntiqi olaraq “nəyi və necə qiymətləndirməli?” sualına müraciət edilməlidir. Bu halda da standartlar bizə yeni normaların tədqiqinə aparır. Yeni nəticəyönümlü standartlarda orta məktəb məzunlarının üç səviyyədə – şəxsi, fənlərə və bir də fənn üzrə “planlaşdırılmış nəticələr” anlayışını təhlil etməyə və müvafiq nəticələr çıxarıb, müəyyən təkliflər verməyə istiqamətləndirilir.

Şəxsi nəticələr öyrənmələrin hazırlıq səviyyəsini şəxsi özünüinkişafa və özünüdərinə, onlarda təlimə motivasiyanın və məqsəduyğun idraki fəaliyyətin formalaşmasına, həyati planları ilə bağlı məqsədin qoyulmasına və icrasına, fəaliyyətdə şəxsi və vətəndaş mövqeyinin dəyər və mənəvi səviyyəsində qurulmasına, solumda çoxmədəniyyətliliyin eyniləşdirilməsində bacarıqları özündə birləşdirir.

Fənlərə və nəticələr öyrənmələrdə fənlərə əlaqələrin mənimsənilməsinə, onların universal tədris fəaliyyətini, bunlardan tədris, idrak və sosial praktikada istifadəni, tədris fəaliyyətinin sərbəst planlaşdırılmasını və həyata keçirilməsini, müəllimləri və yaşlıları ilə tədris əməkdaşlığının təşkilini, fərdi təlim trayektoriyasının qurulmasını özündə birləşdirir.

Fənlər üzrə nəticələr öyrənmələrdə tədrisi nəzərdə tutulmuş hər hansı fənnin mənimsənilmə səviyyəsini, bu fənlər üzrə yeni biliklərin qazanılması ilə bağlı fəaliyyət növlərini, qazanılmış biliklərin tədris, tədris-layihə və sosial-layihə situasiyalarında tətbiqini, elmi və tənqidi tənqiddə formalaşdırılmasını, yeni texnologiyaların, açar anlayışların, metodların və üsulların elmi əsaslarına sahib olmaq bacarıqlarını özündə birləşdirir.

Öyrəndənlərdə yeni qiymətləndirmə səriştəliliyi formalaşdırılmalıdır. Bundan başqa, müəllim hər bir ayrıca tələb olunan vaxtda öyrənmənin nailiyyətlərini sadəcə qiymətləndirməklə kifayətlənməməli, onun nəticələrinin di-

namikasını izləməli, başqa sözlə öyrənmələr tədrisindən təhsil proqramlarının mənimsənilməsinin keyfiyyəti, həm də özünün müəllimlik fəaliyyəti ilə bağlı monitorinq keçirməlidir. Ona görə də öyrəndənlərdə monitorinq aparmaqla bağlı səriştəlilik formalaşdırılmalıdır.

Pedagoji ali təhsil müəssisələrinin pedaqoji fakültəsini bakalavr səviyyəsində bitirmiş gənc müəllimi o vaxt səriştəli müəllim kimi qəbul etmək olar, əgər o, fəaliyyəti prosesində aşağıdakı keyfiyyətləri özündə formalaşdırmağı bacarsın:

- * metodika elminin əsas müddəalarına, əsas metodiki kateqoriyalar və anlayışlar sisteminə yiyələnmiş və fəaliyyətində onlardan istifadə etməyi bacarır;
- * metodika elminin strukturunu, onun komponentləri arasındakı qarşılıqlı əlaqələri başa düşür;
- * tədqiqat obyektini, onun xassələrini və əlaqəsini sistemli olaraq təqdim etməyi bacarır;
- * fəaliyyət xarakterli müasir yanaşmalardan istifadə edir;
- * geniş erudisiyaya (hər hansı bir sahədə dərin bilik, geniş məlumat) malikdir;
- * müəyyən metodiki təklifə qədər nəzəri müddəaları konkretləşdirməyi bacarır;
- * öyrənmənin metodikasını müstəvisində pedaqogika və psixologiyanın müddəalarını izah və təsvir etməyi bacarır;
- * təhsilalanların təhsildə qarşılaşdıqları obyektiv çətinlikləri aşkarlamağı və onları aradan qaldırmağı bacarır;
- * dərsləri və tədris materiallarını təhlil etmə bacarıqlarına yiyələnmişdir;
- * tədris-təlim situasiyalarının strukturlaşdırılmasını bacarır;
- * şagirdlərin fərdi və yaş xüsusiyyətlərinə uyğun tədris materialını seçməyi bacarır;

* konkret fənnin təlim məqsədlərini və onun məzmununu müəyyənləşdirmək qabiliyyətinə malikdir;

* qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün əlverişli metodların seçilməsini və təlimin təşkili ilə bağlı məsələlərin həlli üçün yeni yanaşmaları işləməyi bacarır;

* informasiya texnologiyaları ilə işləməyi bacarır və özünün metodiki fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün ondan səmərəli istifadə edir;

* məlum texnologiyalar əsasında yeni təlim texnologiyalarının layihələşdirilməsini yerinə yetirir;

* tədris olunan fənnin əsas nəzəri və praktik məsələlərini təhlil edib, prosesdə tətbiq etməyi bilir;

* təlimin əsas sistemlərini araşdırır və onlardan konkret situasiyalarda istifadə etməyi bacarır;

* müxtəlif təlim situasiyalarını müşahidə edərək, metodika ilə bağlı problemi formulla etməyi bacarır;

* metodiki tənqiddə formalaşmasında əsas rol oynayan problemlərin real tədris situasiyalarında modelləşdirilməsi ilə bağlı məsələlərin həllində fəal iştirak edir və müvafiq təkliflər formalaşdırmağı bacarır.

Bütün bunları ümumiləşdirərək, müasir orta məktəb müəlliminin səriştəlilik modelini formalaşdırmaq olar.

Araşdırmalar göstərir ki, təklif olunan yeni peşəkar səriştəlilik modeli müəllimlərdə Dövlət Standartlarının tələblərinə uyğun peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəlməsində və müasir müəllimin peşəkarlıqla bağlı portretinin, məzmununun dəyişməsində, gənc müəllimlərin səriştəli müəllim kimi formalaşmasında həlledici rol oynayacaqdır.